

TÜRKMENLERDE ALTMİŞ ÜÇ YAŞ TÖRENİ: AK KOYUN TOYU

Turkomans' Ceremony of Sixtythird Age: Ak Koyun Wedding

Dr. Boray İDEM*

ÖZ

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, İslam dinine ve onun peygamberi Hz. Muhammed'e bağlılıklarını göstermek için pek çok naat ve mevlit kaleme almışlardır. Edebiyatımızda Hz. Muhammed ile ilgili naat ve mevlidin dışında, onun hayatıyla ilgili pek çok unsura yer verilmiştir. Bu unsurlardan biri de Hz. Peygamberin ölüm yaşıyla ilgili değerlendirmelerdir. Bilindiği gibi Hz. Muhammed, miladi takvime göre altmış bir (61), hicri takvime göre de altmış üç (63) yaşında vefat etmiştir. Altmış üç (63) yaşa Hz. Muhammed'in ölüm yaşı olması dolayısıyla yüklenen özel anlamı ilk olarak Müslüman Türk mutasavvıfı Hoca Ahmet Yesevi'de görmekteyiz. Hoca Ahmet Yesevi, Hz. Muhammed'e bağlılığının bir sonucu olarak altmış üç yaşına girdikten sonra tekkesinin bir tarafına bir çilehane yaptırarak oraya çekilmiş ve vefatına kadar orada yaşamıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin Hz. Muhammed'e olan bağlılığını ifade eden bu davranış Türkmenler üzerinde etkili olmuş ve onların kültürlerinde altmış üç yaş toyu denilen bir merasime dönüşmüştür. Çalışmamızın esasını, Hz. Peygamberin altmış üç yaşında vefatına dair Türk Dünyasında, özellikle de Türkmenistan'da yapılan anma töreni ve bu törenin bazı edebiyat eserlerindeki yansımaları oluşturmaktadır. Makalemizin ilk bölümünde, Hz. Peygamberin ölüm yaşıyla ilgili olarak büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından Hoca Ahmet Yesevi'nin altmış üç yaş ile ilgili hikmetlerine yer verilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde sadece Türkmenlere özgü olan altmış üç yaş töreninin yapılışı; konuyla ilgili kaleme alınan bilimsel çalışmalarla, kaynak kişilerle ve çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov'un Karaçage'nin Oğulları (Karakum'un Çocukları) romanıyla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Amacımız yalnızca Türkmenlere has olan altmış üç törenini, tüm Türk Dünyasına tanıtmak ve Hz. Muhammed ile ilgili yapılan bu ritüel vasıtasıyla dini ve kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler

Türkmenler, Hz. Muhammed, Altmış Üç Yaş, Tören, Hudaynazarov.

ABSTRACT

After acceptance of Islam, Turks, in order to address their loyalty, had indited lots of poems and mawlıds praising prophet Mohammad and Islam. In Turkish literature, beyond poems and mawlıds praising prophet Mohammad, there are also lots of pieces about his life. One aspect of such pieces is interpretations about prophet Mohammad's age at exit, which is sixtythree (63). As known, prophet Mohammad had died at age of sixtyone (61) in terms of the Gregorian calendar, which is sixtythree (63) with respect to the Hegira calendar. We initially observe the special meaning for 63 year old in Ahmet Yesevi's life, a Turkish Sufi (Muslim Mystic), as 63 year old is the death age of Hz. Muhammed's. As a result of his adherence to Hz. Muhammed when he reached 63 year old, Hoca Ahmet Yesevi built an underground cell in the yard of his dervish lodge and lived there till his death. This attitude, which shows his loyalty towards Hz. Muhammed, has had influences on Turkomans and become a ceremony called as 63 year old "toy". The core of this study includes commemorative ceremonies regarding death of prophet Mohammad at the age of sixtythree, which being performed through Turkic communities, especially in Turkmenistan, and reflections of these in literary works. In first chapter, a brief information about life of a leading figure of Sufism, Hodja Ahmad Yasavi will be given. Then, wisdoms of Hodja Ahmad Yasavi about "sixtythird age" will be addressed in details. In second chapter, performance of "sixtythird age" ceremony which is endemic to Turkomans will be explained in parallel with scientific papers about this spesific topic and novel of a Turkoman writer, Berdinazar Hudaynazarov, namely "Sons of Karakum". Aim of this study is to introduce this Turkoman endemic ceremony to all Turkic communities and to help transferring of religious and cultural values to next generations using this spesific ceremony regarding death of prophet Mohammad.

Key Words

Turkomans, prophet Mohammad, Sixtythird Age, Ceremony, Hudaynazarov.

* Milli Eğitim Bakanlığı, Çakabey İmam-Hatip Ortaokulu, Türkçe Öğretmeni, Buca/İzmir, borayidem@hotmail.com

GİRİŞ

Bilindiği gibi, İslamiyet'in kabulünden sonraki Türk edebiyatında, Hz. Muhammed için naat ve mevlid tarzında yazılan müstakil eserler yanında onun hadisleri ve mucizeleri esas alınarak yazılmış pek çok edebi ürüne yer verilmiştir.

Edebiyatımızda ve bazı büyük velilerin hayatında önemli yeri bulunan unsurlardan biri de, Hz. Peygamber'in ölüm yaşıyla ilgili değerlendirmelerdir. Hz. Muhammed, miladi takvime göre altmış bir (61); hicri takvime göre de altmış üç (63) yaşında vefat etmiştir ve bu yaş, onun ölüm yaşı olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmamızın esasını, Hz. Peygamber'in altmış üç yaşında vefatına dair Türk dünyasında özellikle de Türkmenistan'da yapılan anma töreni ve bu törenin bazı edebiyat eserlerindeki yansımaları oluşturmaktadır.

Altmış üç yaşa Hz. Muhammed'in ölüm yaşı olması dolayısıyla yüklenen özel anlamı, ilk olarak ilk Müslüman-Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevi'de görmekteyiz. Onun Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığının izahına geçmeden önce, Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatı ve hikmetleri hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ahmed Yesevi, çok kesin olmakla birlikte hicri 477, miladi 1083 senesinde Batı Türkistan'ın Çimkend şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım Irmağı'na dökülen Şâhyâr nehri'nin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. (Eraslan,1991:6)

İlk tahsilini Yesi'de alan Ahmed Yesevi, çocuk yaşında o zamanın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Arslan Baba'nın himayesine girer. Kaynaklarda Hoca Ahmed Yesevi'nin Arslan Baba'ya yedi yaşındayken intisâb ettiği belirtilmektedir. (Eraslan,1991:8)

Arslan Baba'nın terbiye ve irşadı ile Hoca Ahmed, kısa zamanda mertebeler aşar, şöhreti etrafa yayılmaya başlar. Bir yıl sonra veya aynı yıl içinde Arslan Baba vefat ederek bu alemden geçer.(Eraslan,1991: 9)

Hoca Ahmed Yesevi, Arslan Baba'nın vefatından bir süre sonra, o zamanın önemli İslam merkezlerinden biri olan Buhara'ya gider. Ahmed Yesevi, bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflardan Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'ye intisab ederek onun irşad ve terbiyesi altına girer.(Eraslan,1991:10) Her bakımdan şeyhinin tesirinde kalan Hoca Ahmed Yesevi, şeyhi gibi şeriat hükümlerine, Hz. Peygamber'in sünnetine, Hanefi mezhebinin akidelerine son derece bağlıdır.

Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'nin vefatının ardından bir zaman sonra 1160 yılında üçüncü halife sıfatıyla Ahmed Yesevi, irşad postuna oturur. Bir müddet sonra, vaktiyle, Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'nin verdiği bir işaret üzerine irşad mevkiini dördüncü halife Şeyh Abdulhalık-i Gucduvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner. (Eraslan,1991:12)

Hoca Ahmed Yesevi, Hz.Muhammed'in sünnetine olan bağlılığının bir sonucu olarak, altmış üç yaşına girdikten sonra, ananeye göre

tekkesinin bir tarafına üç arşın derinliğinde, bir çile-hane yaptırarak oraya çekilir. (Köprülü,1991:75) Müridleri, çilehaneyi inşa ederken merdivenle inilen bir kuyu kazıp dibine de ancak bir insanın sığabileceği genişlikte bir hücre yaparlar. Ahmed Yesevi, vefatına kadar bu hücrede ibadet ve riyazetle meşgul olur. Hoca Ahmed Yesevi'nin bu hücrede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat vefat tarihi olarak kabul edilen (H.562/M.1166) yılına kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. (Eraslan,1991:13)

Bilindiği gibi Hz. Muhammed altmış üç yaşında ebedi aleme göçmüştür. Hoca Ahmed Yesevi de peygamberin yaşına erişince, bundan sonrası bana gerekmez, diyerek yeryüzündeki hayatına son verip yer altına girmiştir. O, ünlü eseri Divan-ı Hikmet'te böyle davranmasının nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

"Eya dostlar kulak salıng aydu-ğumğa

Ne sebebden altmış üçde kirdim yirge

Miraç üzre hak Mustafa ruhum kördi

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge." (Eraslan,1991:58)

(...)

"Candın kiçmey hû hû digen barı yalğan

Bu kaltakdın sormang su'al yolda kalğan

Hak'nu tapkan özi pinhan sözi pinhan

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:60)

"Tört yaşında hak Mustafa Birdi hurma

Yol körsettım yoğla kirdi niçe gümrah

Kayda barsam Hızır Baba'm manga hemrah

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:62)

(...)

"Allah Allah yir astıda vatan kıldı Münker Nekir men Rabbük dip soruğ sordı

Arslan Baba'm islamıdın beyan kıldı

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:64)

Hoca Ahmed Yesevi'nin Hz. Muhammed'e bağlılığını ifade eden yukarıdaki hikmetleri, özellikle Türkmenler üzerinde etkili olmuş, altmış üç yaşın kudsietini ve Hz. Peygamberin sünnetine bağlı olma inancını Türk topluluklarından yalnızca Türkmenler, hayatlarına ve inanç sistemlerine dahil etmişler, o günü bir merasime dönüştürmüşlerdir.

Mevcut bilgilerimize ve elimizdeki kaynaklara göre Türk dünyasında sadece Türkmenistan'da "altmış üç yaş töreni" adlı bir kutlama bulunmaktadır. Türkmen toplumunda Hz. Muhammed'le ilgili önemli bir geleneksel uygulama olan, Peygamber Toyu veya Ak Goyun Toyu da denilen Peygamber yaşına vasil olma töreni, altmış üç yaşına giren bir erkeğin Peygamberin yaşına erişmesi şerefiyle büyük bir " sadaka" vermesidir. Peygamber toyunda beyaz bir koyun kurban edilmelidir; ancak başka hayvan

kurban edenler de vardır. Bu kutlama, dinî bayramlar gibi bir bayram, namaz ve oruç gibi de bir ibadet olarak görülür. (Bilgin,2007:554)

Türkmenbaşı, “Ak Goyun “ kutlamasına sahip olan tek milletin Türkmenler olduğunu ifade ettiği fermanında bu kutlamayı resmileştirmiş, bu ferman da 2002 yılında Türkmenistan’da yayınlanan Garagum dergisinde yer almıştır.(Garagum,S: 9,74)

Bazı kişilere göre bu kutlamayı yapan kişinin eceli yaklaşır. Bu yüzden “Ak Goyun Toyu”nu altmış iki veya altmış dört yaşında yapanlar da olur.(Özbay,2001:88)

Sadece Türkmenlerde gördüğümüz altmış üç yaş toyu; İslamî menşei yanında, Türkmenlerin yaşlılar hakkındaki anlayışıyla da ilgilidir. Altmış üç yaş; kişinin yaşlılık dönemi, hayatının son evresidir. Türkmen ırmlarında yaşlılara saygı son derece önemli bir gelenektir. Türkmenler arasında yaşlı insanların büyük bir saygınlığı vardır. Bir Türkmen halk inanışında “ata babasının ekmediği adam, acı dikse büyümmez.» denilir. Türkmenler arasında tatlı tohumlardansa acı tohumun daha kolay yeşereceği inancı vardır. Burada yaşlılar, ön ayak olmazsa acı bile dikilse yetişmeyeceği belirtilmiştir ve evladın büyüklerinin öncülüğüne ihtiyacı olduğuna işaret edilmiştir. (Gökçimen,2010:151)

Türkmenler, toplumda belli işleri yaşlıların öncülüğüne bırakmıştır ve belli işler onların vasıtasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Örneğin; Türkmen toplumunda «aksakal» denilen yaşlı erkekler toplum içinde özel bir

konuma sahiptir. Bir aksakal, izin vermedikçe bir mecliste konuşulmaz, yemeğe başlamadan başlanılmaz veya onun buyrukları hemen yerine getirilir. (Gökçimen,2010:151)

Türkmen halk kültüründe yaşlılara verilen değeri ve kudsiyeti almış üç yaş törenlerinde de görmek mümkündür. “Türkmen halk inanışına göre yaşlı biri, altmış üç yaşına ulaşınca onun için ak toy tertip edilir. Bu inanışa bağlı toy yapılmasının temelinde; bir taraftan yaşlıya saygı, diğer taraftan altmış üç yaşına ulaşmanın verdiği sevinç ve mutluluk söz konusudur.” (Tatlıhoğlu,1999:24)

Türkmenistan’da altmış üç yaş töreni ile ilgili yapılan hazırlıklar, törenin kutlanış biçimleri ve törendeki örf ve adetlerle ilgili olarak görüştüğümüz kaynak kişilerin (K.K. Hudayberdiyev-Hudayberdiyeva) bize verdiği bilgiler doğrultusunda şunlar söylenebilir:

“ Türkmen toylarından biri olan altmış üç yaş toyu adını Hz. Muhammed’in altmış üç yaşında vefat etmesinden almıştır. Bu toy, yalnızca erkekler içindir. Altmış üç yaşına erişen her Türkmen erkeği, Peygamberin yaşına erişmesi sebebiyle, bir nevi şükür göstergesi olarak bu toyu düzenler. Peygamber toyu ya da ak koyun toyu diye de isimlendirilen bu merasim, Türkmenler için son derece önemlidir. Altmış üç yaş toyuna ak koyun toyu denmesinin nedeni ise bugüne erişen yaşlının beyaz ve semiz bir koyun kurban etmesidir.

Peygamber yaşı toyunu diğer toylardan ayıran en önemli iki özel-

lik vardır. Bunlardan birincisi toyun genelde yaşlıların katılımıyla gerçekleşmesi, ikincisi de törenin manevi havanın ağır bastığı bir ortamda cereyan etmesidir.

Toyun yapılacağı günün sabahı, toy sahibinin evine yaşlılar toplanır. Sohbet havası içinde sabah kahvaltısı yapılır, yeşil çaylar içilir. Kahvaltıdan sonra yaşlılar, hep birlikte kurbanın kesileceği yere giderler. Orada Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur ve kurban kesilir. Kesilen kurban beyaz renkli ve semiz bir koyundur.

Kurban kesildikten sonra, altmış üç yaşına erişen Türkmen erkeğinin en çok sevdiği iki torunu ya da iki yeğeni yaşlıyı omuzlarına alır ve eğlence li bir hava içinde yaşlıyı daha önceden özenle hazırlanmış, yumuşak keçe le rin döşendiği, mükellef bir sofranın kurulduğu odaya götürürler. Onlarla birlikte diğer yaşlılar da odaya girip sofranın başına toplanırlar. Yaşlının götürüldüğü yer, kamıştan yapılmış tek odalı bir evdir. Bu eve Türkmen ler ak öy (ak ev) derler. Tüm yaşlıların toplandığı bu odada toy sahibi yaşlıya ince keten kumaştan dikilmiş kırmızı renkli bir cübbe (Türkmenler buna gırmızı don derler) giydirilir. Yaşlının beline de kumaştan bir kuşak bağla nır. Ardından yünü hiç kesilmemiş (kırılmamış) beyaz bir koyunun de risinden dikilen kalpak (Türkmenler buna ak telpek derler) yaşlının başı na giydirilir. Kalpağın giyilmesinin ardından, yaşlının ayağına yine kuzu derisinden dikilmiş yumuşak bir çiz me giydirilir. Yaşlıya bu bahsedilen kı yafetler, yaşlının sevdiği torunları ya

da yeğenleri tarafından giydirilir. Ardından yaşlıya, misafirler tarafından çeşitli hediyeler takdim edilir. Hedi yelerin verilmesinden sonra odada bu lunan gençler, dışarı çıkar; içeride sa dece yaşlının akrabaları kalır ve odada derin bir sohbet başlar. Sohbet manevi bir hava içinde geçer, sohbet arasında Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur.

Peygamber yaşı toyunda yapı lan yemek: Ak koyun toyunda, yaşlı lar kutlama merasimi sırasında evde oturup sohbet ederlerken gençler de yemek yapma telaşı içerisinde dirler. Peygamber yaşı toyunda yapılan ye meğin ismine "yarma" denir. Yarma, ismini cövenin¹ kırılmış halinden alır. Cöven, fazla ufalanmadan, un haline getirilmeksizin dövülür. Kurban edi len koyunun eti, küçük küçük doğra nır ve odun ateşinin üzerindeki kazan da etler kavrulur.

Ardından kazanın içine daha ön cededen dövülen cöven, ilave edilir. Et, odun ateşinde azıcık kavrulduktan sonra kazanın içine daha önceden dö vülen cöven ilave edilir. Et ve cöven, odun ateşinde azıcık kavrulduktan sonra kazanın içine bir miktar su ila ve edilir, bu arada odun ateşinin ısısı da arttırılır. Yemek, koyu kıvama ge linceye kadar kaynatılır. Et ve cöven yenecek kıvama geldikten sonra; yağı alınmamış yoğurt, dövülerek ayran yapılır. Yapılan ayranın suyu akıtılır ve ayrandan geriye katıya yakın koyu kıvamda süzme yoğurt elde edilir. Süzme yoğurt, suda biraz eritilerek daha önceden hazırlanmış etle cövenin içinde bulunduğu kazana ilave edilir. Kazandaki karışım, Türkiye'deki yay-

la çorbasına benzemektedir. Yayla çorbasından tek farkı, yarmanın içinde etin bulunmasıdır. Yarmada et olmasına rağmen cöven ve süzme yoğurt, onu hafif bir yemek haline getirir.

Öğle vakti geldiğinde yaşlı kişinin torunları ya da akrabaları olan gençlerce, yaşlılara yarma yemeği ikram edilir. Öğleden sonra yaşlıların oturdukları odaya bahşılı, elinde dutarıyla gelir ve bir destan anlatır. Bahşılar genellikle Köroğlu Destanı'nı, Dede Korkut Hikayeleri'ni, Sayatlı Hemra gibi aşk hikayelerini dutarları eşliğinde seslendirirler. Destan anlatımı, akşam vaktine bazen de gece geç vakitlere kadar devam eder.

Türkmenlerin hayatında altmış üç yaşını dolduran yaşlıların saygınlığı ak koyun toyundan sonra daha da artar. Ak koyun toyuna erişen kişiye **yaşuli** denir. O, artık yaşadığı toplumda edebini koruyucusudur. Yaşuli, uzunca bir sakal ve bıyık bırakır, sürekli cübbe (kırmızı don) giyer, başına da beyaz telpek takar.

Artık sözü her yerde dinlenen yaşuli, bulunduğu çevrenin sözü dinlenen kişisi olmuştur. Uzak bir yere gidenler; bir meclisten, düğünden, toplantıdan ayrılanlar yaşuliden izin alırlar ve onun duasını isterler.

Ak koyun toyu; içkili, eğlence- li bir merasimden ziyade manevi bir atmosferde geçer. Gecenin sonuna doğru odada yine yaşlılar kalır. Yaşlılar kendi kendilerine öbür dünyada Allah'ın kendilerine merhamet etmesi için dualar ederler ve namaz kılarlar. Peygamber yaşı ya da ak koyun toyu; Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin okunma-

sıyla nihayete erer." (K.K Hudaiberdiyev-Hudaiberdiyeva)

Altmış üç yaş töreni, Türkmenistan'ın üretken şair ve yazarlarından biri olan, ayrıca Türkmenistan'da Türkmenlerin Aytmatov'u (Hudaynazarov, 1997a:9) olarak kabul edilen Berdinazar Hudaynazarov'un "Garaçagenin Oğulları" (Karakum'un Çocukları) isimli romanında ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmektedir. Bu tasvir bize altmış üç yaş toyunun icra ediliş şekli hakkında kaynak kişilerle yaptığımız röportajı destekleyici mahiyette bilgiler sunmaktadır. Romanın kahramanı zengin ve toprak sahibi Akıbay, altmış üç yaşına erişmesi sebebiyle bir tören düzenler. Eserde bu törenin başlangıcı ve törende yapılanlar şu şekilde ifade edilmektedir:

Sabyr Apaly elinden çekilen ýaly bolup ýerinden turdy. Ol doganynyň toýunda äriniň sargydyňy ýadyndan çykarmady. Goçaw hana durmuşa çykan wagtyndakydanam ýaş görünmäne çalyşýan, ýöne ýaş geline gelişmeýän hökümdarlyga endik eden aýaly, adamsyňyň aýal doganyndan hiç zat gizlemedi.

Mundan birnäçe hepde ozal, ine, bu öýde Akybaý häzirki çoça diýip atlandyrylýan Goçaw handyr Mürçe bilen gum içini gyzyllardan goramagyň maslahatyny edip otyrdy. Bu gün bolsa gyzyllaryň häkimiýetinden goranmagyň däl-de, eýsem onuň ýerli organyna ýolbaşçy bolmagyň aladasyny edip otyrdy. Bu gün bolsa gyzyllaryň häkimiýetinden goranmagyň däl-de, eýsem onuň ýerli

organyna ýolbaşçy bolmagyň aladasy edip otyr! İne, ol nämäniň toýuny etmelidigini hem kesgitledi: Akybaý pygamber ýaşyny ýaşady, Muhammet pygamber dünýäde altmyş üç ýyl ýaşapdyr, onun ymmaty Akybaý altmyş üçden geçdi. Diýmek ol akgoýununy berer. Bu --bahana. Elbetde, munça milleti bir goýun bilen sowup bilmersiň, akgoýnuň gapdalyndan gara goýuny hem soýuber, mele işek bilen sakar toklyny-da soýuber. Akybaý akgoýnuny berýar! Akybaý pygamber ýaşynyň toýuny berýar! Akybaý pygamber ýaşynyň toýuny edýar! Özi hem Goçaw hanyň toýy ýaly, yöne iýip-içip gidibermeli däl -- at çapysyljak, ýaglyga towsuljak, göreş tutuljak, keçe-keçe bilen düzzüm oynaljak. İndiki annada Akybaýyň toýuna geliň.

ýokardan geljek wekili garşylamagyň hem aladasy edildi. Aky baý ýoluň oba inýän ýerinde gije gündizleýin adam goýdy. ýaraja, Atgyrlana çaparlar ýollandy. Aýdym-saz nähili bolar? Aýdym-sazsyz toý bolmaz. ýerbende Kerbagşynyň zyndan çakylykçy gitdi. Toý pişmesini nähili ýaga bişirmeli? Zygy ýagynamy? ýok, juda arzan bolýar. Künji ýagynamy? ýok, künjü ýagy pişmäni juda garaldar. Saryýagamy? Elbetde saryýaga!

Sabyr apaly ak öýüň gap böwründen gumuň astyndan geçen baharda gömlüp goýlan gök syrçaly küýzeleriň birini çykardy. Saryýag köp durdugyça tagamlanýar. Bu ýylky saryýaglu küýzeler entek durubersin.

Ak baýyň toý edýanliginiň habary ýarajy obasyna baranda, Mürçeli bu

hakda kakasy bilen pikir alyşdy. Pikir alyşma her hili bolýar. Mysal üçin, ýaş toýy bolanda kimler toýa gitmeli, nähili toý gazanjy äkitmeli? Atalyogul hä<ir bu meseleler barada däl-de, näme üçin bu jöwza yssyda Akybaýyn toý edýändigini, ony näme üçin güýze goýmandygy barad gürlüşýärdiler.garagumda bir täzelik yüze çyksa, edil şemal ony obadan oba aýlap ýören ýaly, kimdir biri Goçaw hanyň näme sebäbe görä toý tutandygyny, Akybaýyn näme üçin beýle gyssagly toý edýändigini Mürçäniň gulagyna ýetirdi. Mürçe bu habara haýran galdy. Toý edilýänine däl-de, Akybaýyň ýerli häkimiýete başlyk boljak bolýanlygyna geňirgendi. Ol Garaçägä kakasy bilen bile gitdi.

Toýuň tutumy uludy. Uly-uly ojaklarda hatara goýlan gazanlaryň başy adamlydy, kübir gazanlar entek diňe ýuwulup ardylýardy, olar palaw bişirmek üçin niýetlenen borly. Gapdalda ap-ak tüwini ullakan kersenleriň içine salyp yuwüardylar. eýýäm saryýagyň üstüne dogralan sogan atylyp başlanan gazanlar-da bardy. ýaş-ýeleňler ýaglyga towsuljak öýüň töwereginde hümelenişipdirler. Gyzlar täjihoraz ýaly gyzyl öwsüp, şol oglanlara ogryn nazar aýlaýardylar. (Hudaynazarov,1997b:389-390)

Sabir Apalı (Apalı o bayanın lakabı) elinden tutularak yukarıya doğru çekilmiş gibi ayağa kalktı. O, kardeşinin düğününde kocasının isteğini unutmadı. Goçav Hanla evlendiği zamandan de genç gözükmeye çalışan, ama genç geline yakışmayan dominantlığa alışmış kadın, kocasının kız kardeşinden hiçbir şeyi saklamadı.

Bundan birkaç hafta önce, işte, bu evde Akıbay şu anki züppe dediği Goçav Han ve Mürçe ile çölü kızullardan korumanın tartışmasını yapıyordu. Bu gün ise kızulların hükümetini korumaktan ziyade onun yerli şubesine muhtar-baş olmanın zahmeti içinde! İşte, o neyin düğününü edeceğini kararlaştırdı: Akıbay Peygamber yaşına geldi, Muhammet Peygamber altmış üç yıl yaşayarak vefat etmiş, onun ümmeti Akıbay altmış üçü geçti. Demek, o akkoyun toyunu verecek. Bu, bahane. Elbette, bu kadar milleti bir koyun ile doyuramazsın, ak koyunun yanında kara koyunu da kesiver, kahverengi koyunu ile kuzuğu da kesiver. Akıbay ak koyununu veriyor. (ak koyunu vermek altmış üç yaş peygamber yaşını kutlamak demek). Akıbay Peygamber yaşının düğününü veriyor. Üstelik Goçav Han'ın düğünü gibi sadece yiyip içerek gidilmiyor, at yarışları olacak, başörtüsüne zıplanacak (düğün sahipleri 3 metre yükseklikte bayan başörtülerini asarlar, gençler zıplayarak onları alırlar ve annelerine, kız kardeşlerine onları hediye ederler. Bir yarışma türü.) güreş yapılacak, düzzüm (dominoya benzeyen bir akıl oyunu türü) oynanacak. Gelecek cuma Akıbay'ın düğününe gelin.

Üstten gelecek vekilin karşılanması da düşünüldü. Akıbay köye inen büyük yolun başına gece gündüz bir kişiyi koydu. Yaracıya, Atkırlan'a elçiler gönderildi. Bahşi, saz nasıl olur acaba? Bahşisiz, sazsız meclis olmaz. Yerbende Kerbahşi için insan gitti. Toy pişisi nasıl yağda pişirilmeli? Mısır yağıyla mı? Yok, o çok ucuz olur.

Çörek otu yağıyla mı? Yok, o pişiyi karartır. Tereyağıyla mı? Elbette tereyağıyla.

Sabur Apalı ak evinin içindeki depoda sakladığı, geçen yıl bahar mevsiminde gömdüğü tereyağ dolu kovalardan birisini çıkarttı. Tereyağı ne kadar çok dinlenirse o kadar lezzetli olur. Bu seneki tereyağlı kovalar daha bekleyedursun.

Akıbay'ın toy edeceği haberi Yaracı köyüne ulaştığında, Mürçe babası ile bu konuyu istişare etti. İstişare çeşit çeşit olur. Örneğin yaş toy olunca kimler düğüne gitmeli, ne tür hediye götürülmeli?.. Baba oğul şu an bu konuları değil de, neden bu kadar sıcak bir havada Akıbay'ın toy tertip ettiğini, onu neden güze bırakmadığını konuşuyorlardı. Karakum'da yeni bir haber çıkarsa rüzgar onu köyden köye sürükler haber hızlıca yayılır.. Birileri Akıbay'ın neden yazın toy edeceğini, onu neden güze bırakmadığını konuşuyorlardı. Akıbay'ın neden bu kadar acele toy ettiği Mürçe'nin kulağına geldi. Mürçe bu habere şaşırıldı. Toy edilmesine değil de, Akıbay'ın yeni yerli hükümete baş olacağına şaşırıldı. O Karaçage'ye babasıyla gitti.

Toy görkemli bir şekilde yapılıyordu. Koca koca ocaklara konan kazanların başında birileri vardı. Bazı kazanlar ise daha yeni yıkanıyordu, büyük ihtimalle pilav yapılacak. Yan tarafta bembeyaz pirinçler koca kaplarda yıkanıyordu. Tereyağının üstüne doğranan etler de çoktan kazanlara atılmaya başlamıştı. Gençler ise başörtüsüne zıplama yarışı için bir evin etrafına toplanmışlardı. Kızlar horoz-

biği renginde giydiği elbiselerle o gençlere gizli gizli bakıyorlardı

SONUÇ

Türkmen kültürü ve edebiyatında Hz. Muhammed'in ölüm yaşıyla ilgili altmış üç yaş toyu adı verilen bir törenin var olduğu, bu törene devrin cumhurbaşkanı Türkmenbaşı tarafından da resmi bir nitelik verildiği anlaşılmaktadır.

Kaynak kişilerden ve eldeki kaynaklardan aldığımız bilgilere göre "ak koyun toyu" yalnızca Türkmenlerde var olan bir törendir. Bu törenin menşesinde Hz. Muhammed'in yaşına vasil olma barınmaktadır. Türkmenlere göre altmış üç yaşına erişen her Türkmen erkeği, Hz. Peygamber'in yaşına vasil olduğu için bir ak koyun kurban eder. Bu şekilde peygamberin sünnetine olan bağlılık da ifade edilmiş olur. Ak koyun toyunda yaşlılara verilen değeri ve saygıyı görmek mümkündür

Peygamber toyunun yapılarıyla ilgili çok fazla detaylı bilgilere sahip olunmamakla beraber, Çağdaş Türkmen romanlarında "ak koyun toyu"ndan bahsedilmesi ise, Hz. Peygamberin yaşına verilen kudsiyeti ve önemi göstermesi yanında, dinî konuların işlenmesi açısından son derece önemlidir. Zira, baskının ve zulmün sözü konusu olduğu eski Sovyet rejimi içinde dini değerleri açık bir şekilde ifade etmek pek mümkün olamamıştır. Bu nedenle Berdinazar Hudaynozarov'un Garaçege'nin Oğulları romanında "Ak koyun Toyu"na yer vermesi Türkmenlerin dini değerlerinin sesi olması ve özellikle genç nesillere millî ve manevî

değerleri aktarması bakımında son derece önemlidir.

NOTLAR

1 Cöven: Arpanın dövülmüş hali

KAYNAKLAR

- Bilgin Vejdi, "Gelenek ve Din, Türkmenistan'ın Dini Hayatında Geleneğin Rolü", Marife, Yıl:5, Sayı: 2, 2005: 100-124.
- Diñ Ahmet-Çakır Ramazan, Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi, Ayrıntu Yayınları, İstanbul: 2008.
- Eraslan Kemal, Divan-ı Hikmet Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
- Garagum Dergisi, Türkmenistanın Prezidentinin Permany Baky Bitarap Türkmenistanda Türkmen Halkynun Milli Senenamasyňy Hepdenamasyňy, Müçenamasyňy Girizmek We Ak Goyun Toyunu Bellemek Hakkında, Yıl:2002, S:9.
- Gökçimen Ahmet, Türkmen "İrımları" (Halk İnanışları) ve İşlevleri, Millî Folklor, Yıl:22, Sayı:87, 2010:148-158
- Hudaynazarov Berdinazar, Harikulade Sözler Dünyasına Davet, (Akt.Annagulı Nurmemet), Afşar Yayınları, Ankara: 1997.
- Hudaynazarov Berdinazar, Garaçağen'in Oğulları, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat: 1997
- Köprülü Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
- Özbay Ekrem, Türkmen-Türk Örf Adetlerinin ve Halk İnançlarının Benzerlikleri ve Farklılıkları (Doktora Tezi), Mahdumgulu Adındaki Türkmen Devlet Üniversitesi, Aşgabat: 2001.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu Düğün Nikâh ve Boşanma" Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 9-10, Mayıs – Ekim 2001.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Türkmen İrımları(Halk İnanışları)", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 2000.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Türkmenistan'da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar", Akademik Araştırmalar, Sayı: 2, Ekim 1999.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü, Aşgabat: TSSR İlimler Neşriyatı, 1962.

TÜRKMENLERDE ALTMİŞ ÜÇ YAŞ TÖRENİ: AK KOYUN TOYU

Turkomans' Ceremony of Sixtythird Age: Ak Koyun Wedding

Dr. Boray İDEM*

ÖZ

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, İslam dinine ve onun peygamberi Hz. Muhammed'e bağlılıklarını göstermek için pek çok naat ve mevlit kaleme almışlardır. Edebiyatımızda Hz. Muhammed ile ilgili naat ve mevlidin dışında, onun hayatıyla ilgili pek çok unsura yer verilmiştir. Bu unsurlardan biri de Hz. Peygamberin ölüm yaşıyla ilgili değerlendirmelerdir. Bilindiği gibi Hz. Muhammed, miladi takvime göre altmış bir (61), hicri takvime göre de altmış üç (63) yaşında vefat etmiştir. Altmış üç (63) yaşa Hz. Muhammed'in ölüm yaşı olması dolayısıyla yüklenen özel anlamı ilk olarak Müslüman Türk mutasavvıfı Hoca Ahmet Yesevi'de görmekteyiz. Hoca Ahmet Yesevi, Hz. Muhammed'e bağlılığının bir sonucu olarak altmış üç yaşına girdikten sonra tekkesinin bir tarafına bir çilehane yaptırarak oraya çekilmiş ve vefatına kadar orada yaşamıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin Hz. Muhammed'e olan bağlılığını ifade eden bu davranış Türkmenler üzerinde etkili olmuş ve onların kültürlerinde altmış üç yaş toyu denilen bir merasime dönüşmüştür. Çalışmamızın esasını, Hz. Peygamberin altmış üç yaşında vefatına dair Türk Dünyasında, özellikle de Türkmenistan'da yapılan anma töreni ve bu törenin bazı edebiyat eserlerindeki yansımaları oluşturmaktadır. Makalemizin ilk bölümünde, Hz. Peygamberin ölüm yaşıyla ilgili olarak büyük Türk mutasavvıfı Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından Hoca Ahmet Yesevi'nin altmış üç yaş ile ilgili hikmetlerine yer verilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde sadece Türkmenlere özgü olan altmış üç yaş töreninin yapılışı; konuyla ilgili kaleme alınan bilimsel çalışmalarla, kaynak kişilerle ve çağdaş Türkmen yazarı Berdinazar Hudaynazarov'un Karaçage'nin Oğulları (Karakum'un Çocukları) romanıyla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Amacımız yalnızca Türkmenlere has olan altmış üç törenini, tüm Türk Dünyasına tanıtmak ve Hz. Muhammed ile ilgili yapılan bu ritüel vasıtasıyla dini ve kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler

Türkmenler, Hz. Muhammed, Altmış Üç Yaş, Tören, Hudaynazarov.

ABSTRACT

After acceptance of Islam, Turks, in order to address their loyalty, had indited lots of poems and mawlıds praising prophet Mohammad and Islam. In Turkish literature, beyond poems and mawlıds praising prophet Mohammad, there are also lots of pieces about his life. One aspect of such pieces is interpretations about prophet Mohammad's age at exit, which is sixtythree (63). As known, prophet Mohammad had died at age of sixtyone (61) in terms of the Gregorian calendar, which is sixtythree (63) with respect to the Hegira calendar. We initially observe the special meaning for 63 year old in Ahmet Yesevi's life, a Turkish Sufi (Muslim Mystic), as 63 year old is the death age of Hz. Muhammed's. As a result of his adherence to Hz. Muhammed when he reached 63 year old, Hoca Ahmet Yesevi built an underground cell in the yard of his dervish lodge and lived there till his death. This attitude, which shows his loyalty towards Hz. Muhammed, has had influences on Turkomans and become a ceremony called as 63 year old "toy". The core of this study includes commemorative ceremonies regarding death of prophet Mohammad at the age of sixtythree, which being performed through Turkic communities, especially in Turkmenistan, and reflections of these in literary works. In first chapter, a brief information about life of a leading figure of Sufism, Hodja Ahmad Yasavi will be given. Then, wisdoms of Hodja Ahmad Yasavi about "sixtythird age" will be addressed in details. In second chapter, performance of "sixtythird age" ceremony which is endemic to Turkomans will be explained in parallel with scientific papers about this spesific topic and novel of a Turkoman writer, Berdinazar Hudaynazarov, namely "Sons of Karakum". Aim of this study is to introduce this Turkoman endemic ceremony to all Turkic communities and to help transferring of religious and cultural values to next generations using this spesific ceremony regarding death of prophet Mohammad.

Key Words

Turkomans, prophet Mohammad, Sixtythird Age, Ceremony, Hudaynazarov.

* Milli Eğitim Bakanlığı, Çakabey İmam-Hatip Ortaokulu, Türkçe Öğretmeni, Buca/İzmir, borayidem@hotmail.com

GİRİŞ

Bilindiği gibi, İslamiyet'in kabulünden sonraki Türk edebiyatında, Hz. Muhammed için naat ve mevlid tarzında yazılan müstakil eserler yanında onun hadisleri ve mucizeleri esas alınarak yazılmış pek çok edebi ürüne yer verilmiştir.

Edebiyatımızda ve bazı büyük velilerin hayatında önemli yeri bulunan unsurlardan biri de, Hz. Peygamber'in ölüm yaşıyla ilgili değerlendirmelerdir. Hz. Muhammed, miladi takvime göre altmış bir (61); hicri takvime göre de altmış üç (63) yaşında vefat etmiştir ve bu yaş, onun ölüm yaşı olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmamızın esasını, Hz. Peygamber'in altmış üç yaşında vefatına dair Türk dünyasında özellikle de Türkmenistan'da yapılan anma töreni ve bu törenin bazı edebiyat eserlerindeki yansımaları oluşturmaktadır.

Altmış üç yaşa Hz. Muhammed'in ölüm yaşı olması dolayısıyla yüklenen özel anlamı, ilk olarak ilk Müslüman-Türk mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevi'de görmekteyiz. Onun Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığının izahına geçmeden önce, Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatı ve hikmetleri hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ahmed Yesevi, çok kesin olmakla birlikte hicri 477, miladi 1083 senesinde Batı Türkistan'ın Çimkend şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım Irmağı'na dökülen Şâhyâr nehri'nin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. (Eraslan,1991:6)

İlk tahsilini Yesi'de alan Ahmed Yesevi, çocuk yaşında o zamanın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Arslan Baba'nın himayesine girer. Kaynaklarda Hoca Ahmed Yesevi'nin Arslan Baba'ya yedi yaşındayken intisâb ettiği belirtilmektedir. (Eraslan,1991:8)

Arslan Baba'nın terbiye ve irşadı ile Hoca Ahmed, kısa zamanda mertebeler aşar, şöhreti etrafa yayılmaya başlar. Bir yıl sonra veya aynı yıl içinde Arslan Baba vefat ederek bu alemden geçer.(Eraslan,1991: 9)

Hoca Ahmed Yesevi, Arslan Baba'nın vefatından bir süre sonra, o zamanın önemli İslam merkezlerinden biri olan Buhara'ya gider. Ahmed Yesevi, bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflardan Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'ye intisab ederek onun irşad ve terbiyesi altına girer.(Eraslan,1991:10) Her bakımdan şeyhinin tesirinde kalan Hoca Ahmed Yesevi, şeyhi gibi şeriat hükümlerine, Hz. Peygamber'in sünnetine, Hanefi mezhebinin akidelerine son derece bağlıdır.

Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'nin vefatının ardından bir zaman sonra 1160 yılında üçüncü halife sıfatıyla Ahmed Yesevi, irşad postuna oturur. Bir müddet sonra, vaktiyle, Şeyh Yûsuf-i Hemedânî'nin verdiği bir işaret üzerine irşad mevkiini dördüncü halife Şeyh Abdulhalık-i Gucdvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner. (Eraslan,1991:12)

Hoca Ahmed Yesevi, Hz.Muhammed'in sünnetine olan bağlılığının bir sonucu olarak, altmış üç yaşına girdikten sonra, ananeye göre

tekkesinin bir tarafına üç arşın derinliğinde, bir çile-hane yaptırarak oraya çekilir. (Köprülü,1991:75) Müridleri, çilehaneyi inşa ederken merdivenle inilen bir kuyu kazıp dibine de ancak bir insanın sığabileceği genişlikte bir hücre yaparlar. Ahmed Yesevi, vefatına kadar bu hücrede ibadet ve riyazetle meşgul olur. Hoca Ahmed Yesevi'nin bu hücrede ne kadar kaldığı belli değildir, fakat vefat tarihi olarak kabul edilen (H.562/M.1166) yılına kadar buradan çıkmadığı ve hücrede vefat ettiği muhakkaktır. (Eraslan,1991:13)

Bilindiği gibi Hz. Muhammed altmış üç yaşında ebedi aleme göçmüştür. Hoca Ahmed Yesevi de peygamberin yaşına erişince, bundan sonrası bana gerekmez, diyerek yeryüzündeki hayatına son verip yer altına girmiştir. O, ünlü eseri Divan-ı Hikmet'te böyle davranmasının nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

"Eya dostlar kulak salıng aydu-ğumğa

Ne sebebden altmış üçde kirdim yirge

Miraç üzre hak Mustafa ruhum kördi

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge." (Eraslan,1991:58)

(...)

"Candın kiçmey hû hû digen barı yalğan

Bu kaltakdın sormang su'al yolda kalğan

Hak'nu tapkan özi pinhan sözi pinhan

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:60)

"Tört yaşında hak Mustafa Birdi hurma

Yol körsettim yoğla kirdi niçe gümrah

Kayda barsam Hızır Baba'm manga hemrah

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:62)

(...)

"Allah Allah yir astıda vatan kıldı Münker Nekir men Rabbük dip soruğ sordı

Arslan Baba'm islamıdın beyan kıldı

Ol sebebden altmış üçde kirdim yirge" (Eraslan,1991:64)

Hoca Ahmed Yesevi'nin Hz. Muhammed'e bağlılığını ifade eden yukarıdaki hikmetleri, özellikle Türkmenler üzerinde etkili olmuş, altmış üç yaşın kudsietini ve Hz. Peygamberin sünnetine bağlı olma inancını Türk topluluklarından yalnızca Türkmenler, hayatlarına ve inanç sistemlerine dahil etmişler, o günü bir merasime dönüştürmüşlerdir.

Mevcut bilgilerimize ve elimizdeki kaynaklara göre Türk dünyasında sadece Türkmenistan'da "altmış üç yaş töreni" adlı bir kutlama bulunmaktadır. Türkmen toplumunda Hz. Muhammed'le ilgili önemli bir geleneksel uygulama olan, Peygamber Toyu veya Ak Goyun Toyu da denilen Peygamber yaşına vasil olma töreni, altmış üç yaşına giren bir erkeğin Peygamberin yaşına erişmesi şerefiyle büyük bir " sadaka" vermesidir. Peygamber toyunda beyaz bir koyun kurban edilmelidir; ancak başka hayvan

kurban edenler de vardır. Bu kutlama, dini bayramlar gibi bir bayram, namaz ve oruç gibi de bir ibadet olarak görülür. (Bilgin,2007:554)

Türkmenbaşı, “Ak Goyun “ kutlamasına sahip olan tek milletin Türkmenler olduğunu ifade ettiği fermanında bu kutlamayı resmileştirmiş, bu ferman da 2002 yılında Türkmenistan’da yayınlanan Garagum dergisinde yer almıştır.(Garagum,S: 9,74)

Bazı kişilere göre bu kutlamayı yapan kişinin eceli yaklaşır. Bu yüzden “Ak Goyun Toyu”nu altmış iki veya altmış dört yaşında yapanlar da olur.(Özbay,2001:88)

Sadece Türkmenlerde gördüğümüz altmış üç yaş toyu; İslamî menşei yanında, Türkmenlerin yaşlılar hakkındaki anlayışıyla da ilgilidir. Altmış üç yaş; kişinin yaşlılık dönemi, hayatının son evresidir. Türkmen ırmlarında yaşlılara saygı son derece önemli bir gelenektir. Türkmenler arasında yaşlı insanların büyük bir saygınlığı vardır. Bir Türkmen halk inanışında “ata babasının ekmediği adam, acı dikse büyümmez.» denilir. Türkmenler arasında tatlı tohumlardansa acı tohumun daha kolay yeşereceği inancı vardır. Burada yaşlılar, ön ayak olmazsa acı bile dikilse yetişmeyeceği belirtilmiştir ve evladın büyüklerinin öncülüğüne ihtiyacı olduğuna işaret edilmiştir. (Gökçimen,2010:151)

Türkmenler, toplumda belli işleri yaşlıların öncülüğüne bırakmıştır ve belli işler onların vasıtasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Örneğin; Türkmen toplumunda «aksakal» denilen yaşlı erkekler toplum içinde özel bir

konuma sahiptir. Bir aksakal, izin vermedikçe bir mecliste konuşulmaz, yemeğe başlamadan başlanılmaz veya onun buyrukları hemen yerine getirilir. (Gökçimen,2010:151)

Türkmen halk kültüründe yaşlılara verilen değeri ve kudsiyeti almış üç yaş törenlerinde de görmek mümkündür. “Türkmen halk inanışına göre yaşlı biri, altmış üç yaşına ulaşınca onun için ak toy tertip edilir. Bu inanışa bağlı toy yapılmasının temelinde; bir taraftan yaşlıya saygı, diğer taraftan altmış üç yaşına ulaşmanın verdiği sevinç ve mutluluk söz konusudur.” (Tatlıhoğlu,1999:24)

Türkmenistan’da altmış üç yaş töreni ile ilgili yapılan hazırlıklar, törenin kutlanış biçimleri ve törendeki örf ve adetlerle ilgili olarak görüştüğümüz kaynak kişilerin (K.K. Hudayberdiyev-Hudayberdiyeva) bize verdiği bilgiler doğrultusunda şunlar söylenebilir:

“ Türkmen toylarından biri olan altmış üç yaş toyu adını Hz. Muhammed’in altmış üç yaşında vefat etmesinden almıştır. Bu toy, yalnızca erkekler içindir. Altmış üç yaşına erişen her Türkmen erkeği, Peygamberin yaşına erişmesi sebebiyle, bir nevi şükür göstergesi olarak bu toyu düzenler. Peygamber toyu ya da ak koyun toyu diye de isimlendirilen bu merasim, Türkmenler için son derece önemlidir. Altmış üç yaş toyuna ak koyun toyu denmesinin nedeni ise bugüne erişen yaşlının beyaz ve semiz bir koyun kurban etmesidir.

Peygamber yaşı toyunu diğer toylardan ayıran en önemli iki özel-

lik vardır. Bunlardan birincisi toyun genelde yaşlıların katılımıyla gerçekleşmesi, ikincisi de törenin manevi havanın ağır bastığı bir ortamda cereyan etmesidir.

Toyun yapılacağı günün sabahı, toy sahibinin evine yaşlılar toplanır. Sohbet havası içinde sabah kahvaltısı yapılır, yeşil çaylar içilir. Kahvaltıdan sonra yaşlılar, hep birlikte kurbanın kesileceği yere giderler. Orada Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur ve kurban kesilir. Kesilen kurban beyaz renkli ve semiz bir koyundur.

Kurban kesildikten sonra, altmış üç yaşına erişen Türkmen erkeğinin en çok sevdiği iki torunu ya da iki yeğeni yaşlıyı omuzlarına alır ve eğlenceyi bir hava içinde yaşlıyı daha önceden özenle hazırlanmış, yumuşak keçelerin döşendiği, mükellef bir sofranın kurulduğu odaya götürürler. Onlarla birlikte diğer yaşlılar da odaya girip sofranın başına toplanırlar. Yaşlının götürüldüğü yer, kamıştan yapılmış tek odalı bir evdir. Bu eve Türkmenler ak öy (ak ev) derler. Tüm yaşlıların toplandığı bu odada toy sahibi yaşlıya ince keten kumaştan dikilmiş kırmızı renkli bir cübbe (Türkmenler buna gırmızı don derler) giydirilir. Yaşlının beline de kumaştan bir kuşak bağlanır. Ardından yünü hiç kesilmemiş (kırılmamış) beyaz bir koyunun derisinden dikilen kalpak (Türkmenler buna ak telpek derler) yaşlının başına giydirilir. Kalpağın giyilmesinin ardından, yaşlının ayağına yine kuzu derisinden dikilmiş yumuşak bir çizme giydirilir. Yaşlıya bu bahsedilen kıyafetler, yaşlının sevdiği torunları ya

da yeğenleri tarafından giydirilir. Ardından yaşlıya, misafirler tarafından çeşitli hediyeler takdim edilir. Hediyelerin verilmesinden sonra odada bulunan gençler, dışarı çıkar; içeride sadece yaşlının akrabaları kalır ve odada derin bir sohbet başlar. Sohbet manevi bir hava içinde geçer, sohbet arasında Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur.

Peygamber yaşı toyunda yapılan yemek: Ak koyun toyunda, yaşlılar kutlama merasimi sırasında evde oturup sohbet ederlerken gençler de yemek yapma telaşı içerisindeyler. Peygamber yaşı toyunda yapılan yemeğin ismine "yarma" denir. Yarma, ismini cövenin¹ kırılmış halinden alır. Cöven, fazla ufalanmadan, un haline getirilmeksizin dövülür. Kurban edilen koyunun eti, küçük küçük doğranır ve odun ateşinin üzerindeki kazan da etler kavrulur.

Ardından kazanın içine daha önceden dövülen cöven, ilave edilir. Et, odun ateşinde azıcık kavrulduktan sonra kazanın içine daha önceden dövülen cöven ilave edilir. Et ve cöven, odun ateşinde azıcık kavrulduktan sonra kazanın içine bir miktar su ilave edilir, bu arada odun ateşinin ısısı da arttırılır. Yemek, koyu kıvama gelinceye kadar kaynatılır. Et ve cöven yenecek kıvama geldikten sonra; yağ alınmamış yoğurt, dövülerek ayrı ayrı yapılır. Yapılan ayrıranın suyu akıtılır ve ayrırandan geriye katıya yakın koyu kıvamda süzme yoğurt elde edilir. Süzme yoğurt, suda biraz eritilerek daha önceden hazırlanmış etle cövenin içinde bulunduğu kazana ilave edilir. Kazandaki karışım, Türkiye'deki yay-

la çorbasına benzemektedir. Yayla çorbasından tek farkı, yarmanın içinde etin bulunmasıdır. Yarmada et olmasına rağmen cöven ve süzme yoğurt, onu hafif bir yemek haline getirir.

Öğle vakti geldiğinde yaşlı kişinin torunları ya da akrabaları olan gençlerce, yaşlılara yarma yemeği ikram edilir. Öğleden sonra yaşlıların oturdukları odaya bahşılı, elinde dutarıyla gelir ve bir destan anlatır. Bahşılar genellikle Köroğlu Destanı'nı, Dede Korkut Hikayeleri'ni, Sayatlı Hemra gibi aşk hikayelerini dutarları eşliğinde seslendirirler. Destan anlatımı, akşam vaktine bazen de gece geç vakitlere kadar devam eder.

Türkmenlerin hayatında altmış üç yaşını dolduran yaşlıların saygınlığı ak koyun toyundan sonra daha da artar. Ak koyun toyuna erişen kişiye **yaşuli** denir. O, artık yaşadığı toplumda edebini koruyucusudur. Yaşuli, uzunca bir sakal ve bıyık bırakır, sürekli cübbe (kırmızı don) giyer, başına da beyaz telpek takar.

Artık sözü her yerde dinlenen yaşuli, bulunduğu çevrenin sözü dinlenen kişisi olmuştur. Uzak bir yere gidenler; bir meclisten, düğünden, toplantıdan ayrılanlar yaşuliden izin alırlar ve onun duasını isterler.

Ak koyun toyu; içkili, eğlence- li bir merasimden ziyade manevi bir atmosferde geçer. Gecenin sonuna doğru odada yine yaşlılar kalır. Yaşlılar kendi kendilerine öbür dünyada Allah'ın kendilerine merhamet etmesi için dualar ederler ve namaz kılarlar. Peygamber yaşı ya da ak koyun toyu; Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin okunma-

sıyla nihayete erer." (K.K Hudaiberdiyev-Hudaiberdiyeva)

Altmış üç yaş töreni, Türkmenistan'ın üretken şair ve yazarlarından biri olan, ayrıca Türkmenistan'da Türkmenlerin Aytmatov'u (Hudaynazarov, 1997a:9) olarak kabul edilen Berdinazar Hudaynazarov'un "Garaçagenin Oğulları" (Karakum'un Çocukları) isimli romanında ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmektedir. Bu tasvir bize altmış üç yaş toyunun icra ediliş şekli hakkında kaynak kişilerle yaptığımız röportajı destekleyici mahiyette bilgiler sunmaktadır. Romanın kahramanı zengin ve toprak sahibi Akıbay, altmış üç yaşına erişmesi sebebiyle bir tören düzenler. Eserde bu törenin başlangıcı ve törende yapılanlar şu şekilde ifade edilmektedir:

Sabyr Apaly elinden çekilen ýaly bolup ýerinden turdy. Ol doganynyň toýunda äriniň sargydyňy ýadyndan çykarmady. Goçaw hana durmuşa çykan wagtyndakydanam ýaş görünmäne çalyşýan, ýöne ýaş geline gelişmeýän hökümdarlyga endik eden aýaly, adamsyňyň aýal doganyndan hiç zat gizlemedi.

Mundan birnäçe hepde ozal, ine, bu öýde Akybaý häzirki çoça diýip atlandyrylýan Goçaw handyr Mürçe bilen gum içini gyzyllardan goramagyň maslahatyny edip otyrdy. Bu gün bolsa gyzyllaryň häkimiýetinden goranmagyň däl-de, eýsem onuň ýerli organyna ýolbaşçy bolmagyň aladasyny edip otyrdy. Bu gün bolsa gyzyllaryň häkimiýetinden goranmagyň däl-de, eýsem onuň ýerli

organyna ýolbaşçy bolmagyň aladasy edip otyr! İne, ol nämäniň toýuny etmelidigini hem kesgitledi: Akybaý pygamber ýaşyny ýaşady, Muhammet pygamber dünýäde altmyş üç ýyl ýaşapdyr, onun ymmaty Akybaý altmyş üçden geçdi. Diýmek ol akgoýununy berer. Bu --bahana. Elbetde, munça milleti bir goýun bilen sowup bilmersiň, akgoýnuň gapdalyndan gara goýuny hem soýuber, mele işek bilen sakar toklyny-da soýuber. Akybaý akgoýnuny berýar! Akybaý pygamber ýaşynyň toýuny berýär! Akybaý pygamber ýaşynyň toýuny edýär! Özi hem Goçaw hanyň toýy ýaly, yöne iýip-içip gidibermeli däl -- at çapysyljak, ýaglyga towsuljak, göreş tutuljak, keçe-keçe bilen düzzüm oynaljak. İndiki annada Akybaýyň toýuna geliň.

ýokardan geljek wekili garşylamagyň hem aladasy edildi. Aky baý ýoluň oba inýän ýerinde gije gündizleýin adam goýdy. ýaraja, Atgyrlana çaparlar ýollandy. Aýdym-saz nähili bolar? Aýdym-sazsyz toý bolmaz. ýerbende Kerbagşynyň zyndan çakylykçy gitdi. Toý pişmesini nähili ýaga bişirmeli? Zygy ýagynamy? ýok, juda arzan bolýar. Künji ýagynamy? ýok, künjü ýagy pişmäni juda garaldar. Saryýagamy? Elbetde saryýaga!

Sabyr apaly ak öýüň gap böwründen gumuň astyndan geçen baharda gömlüp goýlan gök syrçaly küüzeleriň birini çykardy. Saryýag köp durdugyça tagamlanýar. Bu ýylky saryýaglu küüzeler entek durubersin.

Ak baýyň toý edýanliginiň habary ýarajy obasyna baranda, Mürçeli bu

hakda kakasy bilen pikir alyşdy. Pikir alyşma her hili bolýar. Mysal üçin, ýaş toý bolanda kimler toýa gitmeli, nähili toý gazanjy äkitmeli? Atalyogul hä<ir bu meseleler barada däl-de, näme üçin bu jöwza yssyda Akybaýyn toý edýändigini, ony näme üçin güýze goýmandygy barad gürleşýärdiler.garagumda bir täzelik yüze çyksa, edil şemal ony obadan oba aýlap ýören ýaly, kimdir biri Goçaw hanyň näme sebäbe görä toý tutandygyny, Akybaýyn näme üçin beýle gyssagly toý edýändigini Mürçäniň gulagyna ýetirdi. Mürçe bu habara haýran galdy. Toý edilýänine däl-de, Akybaýyň ýerli häkimiýete başlyk boljak bolýanlygyna geňirgendi. Ol Garaçägä kakasy bilen bile gitdi.

Toýuň tutumy uludy. Uly-uly ojaklarda hatara goýlan gazanlaryň başy adamlydy, kübir gazanlar entek diňe ýuwulup ardylýardy, olar palaw bişirmek üçin niýetlenen borly. Gapdalda ap-ak tüwini ullakan kersenleriň içine salyp yuwüardylar. eýýäm saryýagyň üstüne dogralan sogan atylyp başlanan gazanlar-da bardy. ýaş-ýeleňler ýaglyga towsuljak öýüň töwereginde hümelenişipdirler. Gyzlar täjihoraz ýaly gyzyl öwsüp, şol oglanlara ogryn nazar aýlaýardylar. (Hudaynazarov,1997b:389-390)

Sabir Apalı (Apalı o bayanın lakabı) elinden tutularak yukarıya doğru çekilmiş gibi ayağa kalktı. O, kardeşinin düğününde kocasının isteğini unutmadı. Goçav Hanla evlendiği zamandan de genç gözükmeye çalışan, ama genç geline yakışmayan dominantlığa alışmış kadın, kocasının kız kardeşinden hiçbir şeyi saklamadı.

Bundan birkaç hafta önce, işte, bu evde Akıbay şu anki züppe dediği Goçav Han ve Mürçe ile çölü kızullardan korumanın tartışmasını yapıyordu. Bu gün ise kızulların hükümetini korumaktan ziyade onun yerli şubesine muhtar-baş olmanın zahmeti içinde! İşte, o neyin düğününü edeceğini kararlaştırdı: Akıbay Peygamber yaşına geldi, Muhammet Peygamber altmış üç yıl yaşayarak vefat etmiş, onun ümmeti Akıbay altmış üçü geçti. Demek, o akkoyun toyunu verecek. Bu, bahane. Elbette, bu kadar milleti bir koyun ile doyuramazsın, ak koyunun yanında kara koyunu da kesiver, kahverengi koyunu ile kuzuğu da kesiver. Akıbay ak koyununu veriyor. (ak koyunu vermek altmış üç yaş peygamber yaşını kutlamak demek). Akıbay Peygamber yaşının düğününü veriyor. Üstelik Goçav Han'ın düğünü gibi sadece yiyip içerek gidilmiyor, at yarışları olacak, başörtüsüne zıplanacak (düğün sahipleri 3 metre yükseklikte bayan başörtülerini asarlar, gençler zıplayarak onları alırlar ve annelerine, kız kardeşlerine onları hediye ederler. Bir yarışma türü.) güreş yapılacak, düzzüm (dominoya benzeyen bir akıl oyunu türü) oynanacak. Gelecek cuma Akıbay'ın düğününe gelin.

Üstten gelecek vekilin karşılanması da düşünüldü. Akıbay köye inen büyük yolun başına gece gündüz bir kişiyi koydu. Yaracıya, Atkırlan'a elçiler gönderildi. Bahşi, saz nasıl olur acaba? Bahşisiz, sazsız meclis olmaz. Yerbende Kerbahşi için insan gitti. Toy pişisi nasıl yağda pişirilmeli? Mısır yağıyla mı? Yok, o çok ucuz olur.

Çörek otu yağıyla mı? Yok, o pişiyi karartır. Tereyağıyla mı? Elbette tereyağıyla.

Sabur Apalı ak evinin içindeki depoda sakladığı, geçen yıl bahar mevsiminde gömdüğü tereyağ dolu kovalardan birisini çıkarttı. Tereyağı ne kadar çok dinlenirse o kadar lezzetli olur. Bu seneki tereyağlı kovalar daha bekleyedursun.

Akıbay'ın toy edeceği haberi Yaracı köyüne ulaştığında, Mürçe babası ile bu konuyu istişare etti. İstişare çeşit çeşit olur. Örneğin yaş toy olunca kimler düğüne gitmeli, ne tür hediye götürülmeli?.. Baba oğul şu an bu konuları değil de, neden bu kadar sıcak bir havada Akıbay'ın toy tertip ettiğini, onu neden güze bırakmadığını konuşuyorlardı. Karakum'da yeni bir haber çıkarsa rüzgar onu köyden köye sürükler haber hızlıca yayılır.. Birileri Akıbay'ın neden yazın toy edeceğini, onu neden güze bırakmadığını konuşuyorlardı. Akıbay'ın neden bu kadar acele toy ettiği Mürçe'nin kulağına geldi. Mürçe bu habere şaşırıldı. Toy edilmesine değil de, Akıbay'ın yeni yerli hükümete baş olacağına şaşırıldı. O Karaçage'ye babasıyla gitti.

Toy görkemli bir şekilde yapılıyordu. Koca koca ocaklara konan kazanların başında birileri vardı. Bazı kazanlar ise daha yeni yıkanıyordu, büyük ihtimalle pilav yapılacak. Yan tarafta bembeyaz pirinçler koca kaplarda yıkanıyordu. Tereyağının üstüne doğranan etler de çoktan kazanlara atılmaya başlamıştı. Gençler ise başörtüsüne zıplama yarışı için bir evin etrafına toplanmışlardı. Kızlar horoz-

biği renginde giydiği elbiselerle o gençlere gizli gizli bakıyorlardı

SONUÇ

Türkmen kültürü ve edebiyatında Hz. Muhammed'in ölüm yaşıyla ilgili altmış üç yaş toyu adı verilen bir törenin var olduğu, bu törene devrin cumhurbaşkanı Türkmenbaşı tarafından da resmi bir nitelik verildiği anlaşılmaktadır.

Kaynak kişilerden ve eldeki kaynaklardan aldığımız bilgilere göre "ak koyun toyu" yalnızca Türkmenlerde var olan bir törendir. Bu törenin menşesinde Hz. Muhammed'in yaşına vasil olma barınmaktadır. Türkmenlere göre altmış üç yaşına erişen her Türkmen erkeği, Hz. Peygamber'in yaşına vasil olduğu için bir ak koyun kurban eder. Bu şekilde peygamberin sünnetine olan bağlılık da ifade edilmiş olur. Ak koyun toyunda yaşlılara verilen değeri ve saygıyı görmek mümkündür

Peygamber toyunun yapılarıyla ilgili çok fazla detaylı bilgilere sahip olunmamakla beraber, Çağdaş Türkmen romanlarında "ak koyun toyu"ndan bahsedilmesi ise, Hz. Peygamberin yaşına verilen kudsîyeti ve önemi göstermesi yanında, dinî konuların işlenmesi açısından son derece önemlidir. Zira, baskının ve zulmün sözü konusu olduğu eski Sovyet rejimi içinde dini değerleri açık bir şekilde ifade etmek pek mümkün olamamıştır. Bu nedenle Berdinazar Hudaynozarov'un Garaçege'nin Oğulları romanında "Ak koyun Toyu"na yer vermesi Türkmenlerin dini değerlerinin sesi olması ve özellikle genç nesillere millî ve manevî

değerleri aktarması bakımında son derece önemlidir.

NOTLAR

1 Cöven: Arpanın dövülmüş hali

KAYNAKLAR

- Bilgin Vejdi, "Gelenek ve Din, Türkmenistan'ın Dini Hayatında Geleneğin Rolü", Marife, Yıl:5, Sayı: 2, 2005: 100-124.
- Diñ Ahmet-Çakır Ramazan, Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi, Ayrıntu Yayınları, İstanbul: 2008.
- Eraslan Kemal, Divan-ı Hikmet Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
- Garagum Dergisi, Türkmenistanın Prezidentinin Permany Baky Bitarap Türkmenistanda Türkmen Halkynun Milli Senenamasyňy Hepdenamasyňy, Müçenamasyňy Girizmek We Ak Goyun Toyunu Bellemek Hakkında, Yıl:2002, S:9.
- Gökçimen Ahmet, Türkmen "İrımları" (Halk İnanışları) ve İşlevleri, Millî Folklor, Yıl:22, Sayı:87, 2010:148-158
- Hudaynazarov Berdinazar, Harikulade Sözler Dünyasına Davet, (Akt.Annagulı Nurmemet), Afşar Yayınları, Ankara: 1997.
- Hudaynazarov Berdinazar, Garaçege'nin Oğulları, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat: 1997
- Köprülü Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
- Özbay Ekrem, Türkmen-Türk Örf Adetlerinin ve Halk İnançlarının Benzerlikleri ve Farklılıkları (Doktora Tezi), Mahdumgulu Adındaki Türkmen Devlet Üniversitesi, Aşgabat: 2001.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu Düğün Nikâh ve Boşanma" Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 9-10, Mayıs – Ekim 2001.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Türkmen İrımları(Halk İnanışları)", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 2000.
- Tatlıhoğlu Durmuş, "Türkmenistan'da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar", Akademik Araştırmalar, Sayı: 2, Ekim 1999.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü, Aşgabat: TSSR İlimler Neşriyatı, 1962.